

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Astrid Lindgrens filmer som komplement till de läromedel som finns i ämnet livskunskap

Maria Tejder

LAU370

Handledare: Karolina Westling

Examinator: Christina Ekström

Rapportnummer:HT11-1120-11

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Astrid Lindgrens filmer som komplement till de läromedel som finns i ämnet livskunskap

Författare: Maria Tejder

Termin och år: Ht 2011

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Karolina Westling

Examinator: Christina Ekström

Rapportnummer: HT11-1120-11

Nyckelord: Livskunskap, Astrid Lindgren, tv, värdegrund, social kompetens, medialek, perspektivtagande, SET, Hela-människan hjulet, jämställdhet

Sammanfattning:

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur Astrid Lindgrens filmer berättelser kan vara ett komplement till de läromedel som används i ämnet som kommit att kallas livskunskap. Huvudfrågorna är varför just Astrid Lindgrens filmer är användbara i detta ämne samt på vilket sätt vi som pedagoger kan använda oss av dem i vår undervisning. Genom att undersöka livskunskapsämnets historia och de metoder och modeller som används i skolan idag har jag funnit en väg in för filmerna. Metoden som använts är filmanalys i dialog med litteraturstudier. Forskning kring livskunskap, barns tv-tittande och Lindgrens filmer har varit grunden för arbetet. Materialet som använts är litteratur kring dessa ämnen samt Lindgrens filmer. Resultatet visar att Lindgrens filmer är användbara i livskunskapsundervisningen som diskussionsunderlag och som komplement till de läromedel som finns. Det är av stor betydelse för läraryrket att utgå ifrån de lärande i sin undervisning. Genom att variera materialet som används kan fler elever fångas upp och bli delaktiga. Livskunskap som ämne är i högsta grad aktuellt för verksamma pedagoger i skolan då värdegrunden inleder den nya läroplanen. Det huvudsakliga som Lindgrens filmer kan tillföra livskunskapsundervisningen är att de utgör gemensamma referenser. Genom att visa en filmsekvens och utgå ifrån den i diskussioner har elever fått en chans att få samma förståelse. Det finns alltid saker att utveckla och den här uppsatsen ger ett förslag på hur man kan föra in Lindgrenfilmerna i livskunskapsundervisning.

Innehåll

1. Inledning.....	5
1.1 Syfte och problemformulering	6
1.2 Metod och tillvägagångssätt	7
1.3 Metoddiskussion	7
2 Livskunskap.....	9
2.1 Livskunskapens historia.....	9
2.2 Livskunskap i skolan	10
2.3 Exempel på lokala kursplaner.....	10
2.4 Läroplanen.....	11
2.5 Livskunskap som skolämne	11
2.6 Debatt och kritik kring livskunskap	12
2.7 Olika arbetsmodeller	13
2.7.1 SET- Social Emotionell Träning	13
2.7.1.1 Risk och skyddsfaktorer.....	13
2.7.1.2 Förutsättningar för att lyckas med SET	14
2.7.1.3 Metod.....	14
2.7.1.4 Läromedel i SET	15
2.7.2 Hela människan-hjulet.....	16
2.7.2.1 Mål för metoden	17
2.7.2.2 Genomförande	17
3. Film, tv och barn.....	18
3.1 Perspektivtagande.....	19
3.2 Medieleken.....	20
3.3 Astrid Lindgrens filmberättelser	20
3.4 Kritik av Lindgrens filmberättelser	21
4 Analys av Lindgrenfilmerna med utgångspunkt för hur de kan användas som didaktiskt medel i ämnet livskunskap.....	23
4.1 Självkännedom	23
4.2 Hantera känslor	24
4.3 Empati.....	25
4.4 Motivation	26
4.5 Social kompetens.....	27
4.6 Kommentarer	29

5 Slutdiskussion	30
5.1 Livskunskapens framväxt.....	30
5.2 Film som komplement till undervisningen	31
5.3 Fortsatt arbete med Lindgrenfilmerna.....	33
6 Referenser och referenslista	34
6.1 Litteratur.....	34
6.2 Elektroniska källor	34
6.3 Filmer.....	35
6.4 Otryckta källor	36

1. Inledning

När jag arbetade på fritids mina första år som verksam pedagog hade jag en flicka som gärna berättade att hon på sin fritid hade lekt ”*Halv åtta hos mig*”. Det är ett matlagningsprogram där olika människor turas om att bjuda varandra på middag. Det blev då tydligt för mig att barn faktiskt påverkas av det de ser och gärna använder sig av det i sin vardagslek. Denna flicka hade också stort intresse av tv och film och berättade gärna för sina kamrater vad hon sett på tv och hennes egna tolkningar av det. Jag blev redan där intresserad av hur man kan använda dessa intressen för att skapa meningsfullt lärande i ämnet livskunskap. Samtliga av de skolor jag arbetat på har i någon form behandlat Astrid Lindgrens berättelser. Vi arbetade med ett Lindgrentema på mitt första fritidshem och de andra hade någon gång under läsåret högläsning ur någon av hennes böcker. Det slog mig då att intresset för just Astrid Lindgren verkar vara bestående och det nog finns något i de berättelserna som fastnar. De kan säkert vara så att pedagogerna själva väljer efter egna intressen och många är nog uppväxta med Lindgrens berättelser, men jag tror ändå att det finns något där som talar till både barn och vuxna.

De första kurserna jag läste på lärarprogrammet berörde allihop på något sätt förhållningssätt till barn och deras kunskaper och intressen. Det påpekades att det är viktigt att se lärandet ur den lärandes perspektiv och utgå ifrån det i sin undervisning. Den första boken vi skulle läsa var Marton och Carlgrens *Lärare av imorgon* (2002). I boken beskrivs läraryrket som både mångfacetterat och varierande (Carlgren & Marton 2002). Det är viktigt att vara flexibel då kraven som ställs på läraren bestäms av såväl uppdraget som förändringar i sättet att nå upp till målen. Att inse att man måste utgå ifrån den klassen man undervisar i och att ha sin utgångspunkt i elevernas egna intressen har varit av stor vikt under hela utbildningen. Det är följaktligen lättare att koncentrera sig på något om det är intressant och som ligger inom den egna begreppsramen.

Redan i unga år intresserades jag av Astrid Lindgrens filmer och serier. Personligen är mina favoriter *Vi på saltkråkan*, *Emil i Lönneberga* och *Pippi Långstrump*. När vi hyrde vår första videoapparat var det Emil som fick stå för underhållningen. Ända sedan då har jag haft ett intresse för film. Astrids olika karaktärer blev som vänner och de betydde mycket för mig och mina kamrater under våra första skolår. Ständigt pågick diskussioner om vem av killarna i Bullerbyn som var sötast, hur gammal Malin i Saltkråkan egentligen var och hur Pippi egentligen kunde lyfta sin egen häst på sina bara armar.

Ett område som inleder hela vår läroplan, men som ännu inte finns som ämne, är skolans värdegrund och uppdrag.

Skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. (Lgr 11 s.7).

Alla övriga ämnen finns på schemat i våra svenska skolor. Sedan några år tillbaka har dock ögon öppnats för detta ”ämne” och många skolor har själva valt att börja med något de kallar livskunskap. Under mina år som pedagog i skola och fritidshem har det varit en stor del av mitt uppdrag att bedriva undervisning i detta ämne. Det senaste året har jag arbetat i en stadsdel som haft en stor satsning på IT. Jag tänkte då att det kan finnas en poäng i att använda andra medier i denna undervisning de första åren i grundskolan. Den här uppsatsen har som syfte att undersöka hur man kan använda Astrid Lindgrens filmberättelser som komplement i undervisningen i ämnet som kommit att kallas livskunskap.

Mycket av informationen kring Astrids filmatiseringar och barn har jag fått av Margareta Rönnberg. Hon har skrivit boken *En lek för ögat* (1987) som handlar om tjugoåttio av Astrids filmberättelser. I boken har hon en stark tilltro till barn som självständiga varelser. Den syn hon har på filmerna är ett ”barnistiskt” perspektiv. Rönnberg menar att barn ser bara det de själva kan förstå i filmerna och det de inte har något begrepp om ser de inte. De förhåller sig till det de ser utifrån sina egna erfarenheter och upplevelser. Detta blev tydligt för mig när jag såg *Pippi Långstrump på de sju haven* för första gången i vuxen ålder. Det är mycket i filmen som inte berörde mig när jag såg den i unga år men som nu uppmärksammas. Ett exempel är när Pippi, Tommy och Annika hamnar på en öde ö och Pippi använder sig av en svordom i ett tilltal till Annika. Det reagerade jag på nu, men hade inte alls lagt märke till innan.

Anledningen till att jag valde just Astrid Lindgren och hennes filmer är att de hängt med genom flera generationer och varit ett stående inslag i högläsningen i de skolor jag arbetat.

Arbetet är indelat i fyra kapitel. I det första kapitlet behandlas ämnet livskunskap och hur det växt fram i våra svenska skolor. Det innehåller också en presentation av de vanligaste modellerna i arbetet med livskunskap samt dess läromedel. Andra kapitlet berör barn och ungas förhållande till tv och film. I kapitel tre diskuteras hur Lindgrens filmberättelser kan vara ett komplement till livskunskapsundervisningen. Sista kapitlet är en avslutande diskussion som knyter ihop arbetet och mynnar ut i förslag om fortsatt undersökning.

1.1 Syfte och problemformulering

Syftet med uppsatsen är att ta reda på hur de läromedel som finns i livskunskap idag ser ut och undersöka hur Astrid Lindgrens filmberättelser kan komplettera de läromedel som idag används. Läromedlen i livskunskap har under det senaste året fått hård kritik och jag vill därför undersöka hur man kan använda andra medel för att nå det resultat man är ute efter. Kritiken har i stort handlat om att många skolor ser läromedlen som ett färdigt koncept som löser problem bara du använder det. De har ersatt handlingsplaner för mobbning, lika-behandlingsplaner och liknande. För att ta reda på hur Astrids filmer kan användas i ämnet livskunskap har jag använt mig av litteraturstudier av dels ämnet livskunskap och dels barn och ungas tv-tittande. De frågor som jag önskar få besvarade i arbetet är:

- Hur har skolämnet livskunskap vuxit fram?
- Vad säger forskningen om barns förhållande till tv och film?

- Varför är just Astrid Lindgrens filmer användbara i livskunskapen?
- Hur kan vi som pedagoger använda oss av Astrid Lindgrens filmer som komplement i undervisningen i ämnet livskunskap?

1.2 Metod och tillvägagångssätt

Metoden som använts är filmanalys i dialog med litteraturstudier. Det kan jämföras med en kvalitativ textanalys som går ut på att genom noggrann läsning ta fram det väsentliga innehållet i texten vilket Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson Henrik och Wängnerud, Lena anger i *Metodpraktikan* (2009). Med utgångspunkt i texter som behandlar och definierar ämnet livskunskap samt texter som beskriver metoder för att arbeta med detta ämne har jag analyserat Lindgrenfilmerna. Jag har valt ut filmsekvenser som ansluter till de teman jag fann bland metoder för att arbeta med ämnet livskunskap. Materialet som använts berör litteratur om barn och ungas tv-tittande, livskunskap som skolämne och Astrid Lindgrens filmerberättelser. Filmerna själva har också utgjort en given källa. Det optimala i urvalssituationer är, enligt Esaiasson mfl, att analysera allt relevant material (Esaiasson mfl. 2009). Eftersom tiden varit begränsad har det inneburit att även mängden litteratur givetvis begränsats. Undersökningen är alltså baserad både på Lindgrens filmer och på litteratur kring dem samt ämnet livskunskap och barn och ungas förhållande till tv. Tillvägagångssättet har varit att först studera litteratur som behandlar livskunskapsämnets framväxt och sedan litteratur som berör barns tv-tittande för att till slut finna filmsekvenser som knyter an till de huvudteman som tas upp några av de arbetsmodeller som finns i livskunskapen.

1.3 Metoddiskussion

Anledningen till att jag valde en filmanalys i dialog med litteraturstudier för denna undersökning är att intresset för just Astrids filmer alltid varit stort för mig. Det var inte svårt att hitta litteratur om just henne och hennes filmatiseringar. En sökning i Göteborgs biblioteks databas gav nästan 1200 träffar med material både av och om Astrid. Det är, för mig, ett bevis på att hon är en populär författare än idag och att hennes böcker och filmer går att använda i dagens skola. Genom att använda litteratur och tidigare forskning kring livskunskap och barns tv-tittande erhålls en förståelse som är av stor vikt för mitt arbete. Ett argument för mitt metodval är att det går att hitta litteratur kring livskunskap som är aktuell eftersom ämnet är relativt nytt. En annan fördel är att Lindgrens böcker och filmer är relativt gamla och har därmed prövats i flera generationer men är fortfarande bland de mest lästa i de skolor jag arbetat. En nackdel är att de begränsningarna som görs i litteraturen, på grund av de begränsningar som finns i tid och utrymme, kan medföra att något väsentligt rationaliseras bort (Esaiasson mfl. 2009). Ytterligare en nackdel är att de författare som skriver om t.ex. Astrid Lindgren ofta har ett eget intresse för henne och hennes filmer och kan då vara partiska i sina redovisningar. Detsamma gäller för de författare som skriver om ämnet livskunskap och olika arbetsmodeller. Jag valde trots det att använda mig av denna metod för att få svar på mina frågor om hur filmerna kan utgöra ett komplement till de läromedel som idag finns i ämnet livskunskap. Givetvis finns en viss förståelse för handlingen i filmerna eftersom jag

själv sett dem otaliga gånger. Många av exemplen ifrån filmerna görs i antagandet att de flesta har någon liten aning om vad de handlar om. Filmanalysen har, liksom textanalysen, gjorts med kritiska frågor som hela tiden ifrågasätter det som visas/sägs.

En annan metod som hade kunnat användas är enkäter som handlar om dels Astrid Lindgrens filmer och dels om barn och ungas tv-tittande. Det som hade kunnat komma fram i en sådan undersökning är föräldrars syn på Lindgrens filmer och även på synen de har på tv som media. På grund av tidsbrist var inte detta möjligt i min uppsats men det hade tillfört en verklighetsanknytning som jag tror hade varit intressant.

2 Livskunskap

Det här kapitlet kommer att handla om livskunskapens historia som ämne. Jag redogör också för vad våra styrdokument och läroplaner säger om värdegrunden. Mycket av informationen om livskunskap kommer ifrån Camilla Löf och hennes texter. Löf disputerade i pedagogik våren 2011. Hennes avhandling *Med livet på schemat* handlar om livskunskap som skolämne och även om den riskfyllda barndomen (Löf 2011).

2.1 Livskunskapens historia

De skolor jag har erfarenhet av har alla på något sätt arbetat med ämnet livskunskap. I de flesta fall har det varit fritidshemmets ansvarsområde. Livskunskap som ämne bygger på ett engagemang för att förbättra barns livsvillkor och framtida möjligheter. Enligt Löf skiljer sig definitionen av ämnet åt i olika diskurser. Den demokratiska diskursen vill att ämnet används för att stärka barns kunskaper om demokratiska värden på samhällsplanet medan tolkningen som gjordes utifrån folkhälsoinstitutet fokuserar på barns individuella hälsa samt en ökad folkhälsa. Tack vare de skilda intressena från olika aktörer öppnas det upp för lokala tolkningar av ämnet (Löf 2011).

Runt senare delen av 1990-talet började livskunskapsämnet förekomma som ämne på svenska skolor. Pedagogisk forskning utmärktes då av ett intresse för språk och kommunikation. Löf skriver:

Det språkliga intresset influerade pedagogiken på två olika sätt. Å ena sidan erbjöd Foucaults teorier om språk som reglerande och disciplinerande en kritisk syn på all språklig verksamhet (inklusive forskning) som reproducerande av sociala strukturer. Å andra sidan kom Deweys mer idealistiska bild av språkets inneboende förändringspotential att bli en del av pedagogikens och skolans strävan efter solidaritet och demokrati. (Löf 2011 s.16)

I *Boken om pedagogerna (2005)* skriver Forsell att skolan idag syns tydliga spår av John Deweys pedagogiska filosofi. Både lärarutbildningen och pedagoger ute i skolorna understryker att det egna intresset är det som måste vara utgångspunkt för lärandet. Några exempel på Deweys genomslagskraft är, enligt Forsell, det problembaserade lärandet vi ser i skolor idag. Även arbeten med projekt är hämtat härifrån. Dewey var en reformpedagog som hade andra perspektiv på skolan och utbildningens roll i samhället, vad kunskap är och hur den ska erövrats. Enligt Forsell menar Dewey att skolan ska bidra dels till den enskildes utveckling och dels till att fostra goda människor i en större gemenskap (Forsell 2005).

Förväntningarna många har på ämnet livskunskap är att kunna rusta barn inför ett riskfyllt samhälle. Löf skriver att den svenska skolan under 1990-talet fick mycket kritik i media för att misslyckats med att erbjuda alla elever likvärdig utbildning. Frågan om likvärdighet är en viktig aspekt bakom ämnet livskunskap. Detta begrepp verkar ha fått en allt starkare betydelse i skolans läroplaner. Kritiken under 90-talet gjorde att valfrihet i sin utbildning blev allt viktigare och likvärdighetsbegreppet kom att förskjutas, menar Löf. I Lgr 62, Lgr 69 och Lgr 80 innebar likvärdighet att alla barn skulle erbjudas samma utbildning och i och med det

fostras till medborgare men i Lpo 94 fokuserades likvärdigheten i stället på allas frihet att utvecklas som individer. Som en följd av det ökade också föräldrainflytandet och skolan fick öppna sig för att föräldrar skulle få ökad insyn och möjligheter att påverka verksamheten (Löf 2011).

Löf menar att Lpo 94 öppnade möjligheten för skolor att skapa egna kurser och forma elevers utbildning. Skolorna kunde genom olika ämnesprofiler hävda sig i den ökade konkurrensen som uppstod. I och med det här växte livskunskapsämnet fram då många skolor valde att utforma ämnet och formulera sina egna mål och kurs- eller arbetsplaner. Löf hävdar att livskunskapsämnet blev för dessa skolor ett sätt att profilera sitt värdegrundsarbete.

2.2 Livskunskap i skolan

I boken *Livskunskap på schemat- Om skolan, riksdagen och lusten att berätta* (2010) skriver Valentin Sevéus om diskussionen kring Livskunskapsfrågan. Det är främst den rikspolitiska processen som bearbetas och Sevéus redovisar ett stort antal motioner och interpellationer som riksdagen tagit emot med förslag om att Livskunskap ska finnas på alla skolans scheman. Han visar på att intresset för att införa någon slags uppväxtstöd i skolan där föräldrar och skolan kan samverka (Sevéus 2010).

Livskunskap som eget ämne är inte obligatoriskt och har därmed inte några nationella kursplaner ännu. Det är därför upp till varje enskild skola som inför ämnet att tolka vad det omfattar och vad det ska innehålla. Trots olika tolkningar finns det innehåll som är typiskt för ämnet och det är, enligt Löf, värdegrunden och de ämnesövergripande kunskapsområdena sex och samlevnad, samt alkohol, narkotika och tobak (Löf 2011).

I många fall ses livskunskapen som ett svar på skolans behovs att organisera delar av sitt uppdrag, inte minst utifrån en strävan efter likvärdighet i utbildning och att ge alla barn samma förutsättningar till en god hälsa (Löf 2011). Det finns ett växande intresse för livskunskap, både som ämne och begrepp. Detta ser man inte minst i den växande mängd handböcker och metodmaterial som på de senaste åren framställts.

2.3 Exempel på lokala kursplaner

I Myggenäs skolas likabehandlingsplan kan man läsa: ”På Myggenäs arbetar vi för att främja, förebygga och förhindra diskriminering, trakasserier och kränkningar.”(Myggenäs skolas likabehandlingsplan 2011 s.7). Som medel för att uppnå det arbetar skolan efter sitt värdegrundsarbete GRETA (gemenskap, respekt, empati, trygghet och ansvar) samt med valda delar ur materialet Livsviktigt (Myggenäs skolas likabehandlingsplan 2011). Det går här att se att skolan utgår ifrån sin egen verksamhet och väljer ut delar som är aktuella just där. De väljer att arbeta med Livsviktigt, men bara vissa delar.

Eftersom jag arbetat på Myggenäs skola vet jag att pedagogerna där är väl förtrogna med sin likabehandlingsplan. De arbetar mycket med sin värdegrund och kamratsamverkan. De delar

som väljs ut ur Livsviktigt är aktuella i den verksamhet de arbetar i och de gör aktiva val i urvalsprocessen.

2.4 Läroplanen

I våra styrdokument står:

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på (Lgr 11 s. 7).

Vidare kan man läsa:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande (Lgr 11 s.7)

Dessa två citat kan, enligt mig, motivera livskunskapen som ämne. Många av de delar som tas upp i början av vår den nya läroplanen behandlar saker som diskuteras i ämnet. Det finns en stor vinning i att arbeta aktivt med att synliggöra läroplanen i verksamheten, dels för att själv veta varför man gör som man gör och dels för att visa för föräldrar och elever vad det är vi har arbeta efter. Kennert Orlenius skriver i boken *Värdegrunden- finns den?* om olika teorier om moralutveckling. Han menar att det inte finns särskilt mycket skrivet om det i svensk forskningslitteratur, men att det som redovisas har sin utgångspunkt i Piagets forskning om mognad och utveckling (Orlenius 2001).

2.5 Livskunskap som skolämne

Livskunskap som skolämne har, enligt Löf, vuxit fram det senaste decenniet. Löf anger att många skolor använder livskunskap som ämne för att organisera sitt värdegrundsarbete. Det finns många olika definitioner av begreppet livskunskap och därmed också en hel del olika förslag på arbetssätt och läromedel. Skolor tolkar ämnet på olika sätt och det tycks bygga på skilda ideologiska och vetenskapliga synsätt på barndom och skolans roll i vårt samhälle. Enligt Löf är synen på barndomen av avgörande vikt för hur skolorna utformar sitt värdegrundsarbete. Antingen vill de ”ge röst åt barnen” eller genom att etablera grundläggande värden ge dem en mer framträdande plats i samhället (Löf 2011). Skolan blir i alla sammanhang intressant då den är en central del av barndomen och därmed en naturlig plats för arbete med värden, jämliket, hälsa och demokrati, menar Löf.

Tack vare att Statens folkhälsoinstitut har en position som verkställare av politiska beslut gällande folkhälsa får de en stark ställning för hur livskunskapsämnet växer fram och

definieras. Livskunskap, eller social och emotionell träning, syns i dokument utgivna från 1990-talet och framåt. Enligt Statens folkhälsoinstitut har den psykiska ohälsan bland barn ökat sedan 1990-talet (Löf 2011). Eftersom den folkhälsovetenskapliga forskningen är nära knuten till medicinska och psykologiska vetenskaper medför det en tolkning av livskunskap baserat på psykologiska eller medicinska teorier. De rekommenderar därför evidensbaserade program för att förebygga och åtgärda sociala problem. Något det talas mycket om i detta sammanhang är risk- och skyddsfaktorer.

Resonemanget går i stora drag ut på att människor som utsätts för riskfaktorer antingen i hemmet, skolan, närsamhället, kamratgruppen eller inom den egna personen kan kompenseras genom att skyddsfaktorer tillsätts. Det är relationerna mellan dessa faktorer som bestämmer människans hälsa[...] (Löf 2011 s.77).

Har ett barn riskfaktorer hemma kan det kompenseras med skyddsfaktorer i en annan miljö till exempel i skolan. En skola där barn stöts ut ur den sociala gruppen är omvänt en riskfaktor. För att förbättra barns psykiska hälsa betonas vikten av att använda en pedagogik som främjar socialt och emotionellt lärande, menar Löf. Detta kan betraktas som synonymt med livskunskap (Löf 2011).

En av de lösningar som, enligt Löf, lanseras som evidensbaserade är SET (social och emotionell träning). Denna metod innebär regelbunden, kognitiv träning i syfte att reglera känslor. Det leder i sin tur till förbättrad hälsa och trivsammare arbetsklimat, menar skaparna. Att det är evidensbaserat innebär att det påstås finnas vetenskaplig bevisning att det fungerar i praktiken, förutsatt att det används på föreskrivet sätt (Löf 2011).

2.6 Debatt och kritik kring livskunskap

Det senaste året har det varit en omfattande debatt kring ämnet livskunskap. Många av programmen som finns får kritik för att inte vara fullständiga. I artikeln *Livskunskap får bakläxa (2011)* står:

– Det verkar som att man har gått på hörsägen om vad som är bra. I stället borde varje skola titta på de egna behoven. Man kan inte bara ta in en färdig metod och applicera den på undervisningen, säger Ann-Sofi Pihlgren, enhetschef på avdelningen för anmälningsärenden på Skolinspektionen. (Balksjö 2011)

I Svenska Dagbladet 27 april 2001 publicerades denna artikel där Balksjö kritiserar livskunskapsmodellerna som finns i skolan. Kritiken handlar delvis om att det inte finns några planer för att hantera konsekvenser om någon elev till exempel berättar om något jobbigt minne. Det påstås, i artikeln, att inte alla ämnen är gjorda för att diskuteras i grupp och att undervisningsgrupper sällan är så homogena som krävs för att metoderna ska fungera. Det finns då en risk att förekomsten av kränkande behandling kan öka, menar Balksjö (Balksjö 2011). Kritiken är befogad då man, som jag sagt tidigare, köper upp ett program och kör det rakt av. Det är av stor vikt att arbetssättet och de övningar man gör anpassas till den grupp man arbetar med. Det finns ingen universallösning som fungerar på alla skolor. En annan diskussion som behandlas i ovanstående artikel är var gränsen går mellan samtal/lek och

gruppterapi. Pedagoger är, enligt Balksjö, kompetenta till att samtala med barn men vad händer om det går över i något slags psykologarbete? Den kritik som framförs mot livskunskapsundervisningen kan, enligt mig, ses som någon form av ”barnsjukdomar” som finns i alla nya ämnen. Det är ännu inget inarbetat ämne och det tar en tid innan allt lägger sig till rätta.

2.7 Olika arbetsmodeller

Det finns mycket att tänka på när man väljer ett pedagogiskt program att arbeta med. Det bör tydligt ange de sociala och emotionella färdigheter som lärs ut och vilka områden det innefattar. De övningar som görs bör bara åldersanpassade och återkomma i stigande svårighetsgrad under hela skoltiden. I artikeln *Skolverket kritisk till livskunskap 2011*, som publicerades på Nyheter P4 Gävleborgs hemsida, redovisas några av de argument som, enligt författaren Arias, talat emot livskunskapen. Arias hänvisar till Peter Östlund på skolverket som säger att det idag finns ett tjugotal olika program för ämnet livskunskap som används i våra svenska skolor (Arias 2011). Många av programmen levereras som en paketlösning med en färdig undervisningsplan. Det har gjort att de fått mycket kritik från skolverket. Det finns ingen statistik över hur många av våra skolor som köpt in material eller vilka program de valt eftersom skolverket inte gjort någon sådan mätning, säger Östlund (Arias 2011). Jag har valt att utgå ifrån två av de modeller som finns. Anledningen är att jag själv arbetat med dem och sett hur de används.

2.7.1 SET- Social Emotionell Träning

SET är ett program skapat av Birgitta Kimber på uppdrag av Socialdepartementet. Kimber är speciallärare och leg. psykoterapeut som är omtyckt och flitigt anlitad som kursledare. Hon har genom att arbeta med livskunskap noterat att det saknas kunskap om hur undervisningen i detta ämne bör gå till och vad som bör ingå. I boken *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens- SET: teori och praktisk tillämpning för pedagoger(2009)* beskriver Kimber en metod att arbeta efter i arbetet med livskunskap.

Kimber refererar till Peter Salovey och John D. Mayer som är två forskare vid universitetet Yale. De har tillsammans skapat begreppet *emotionell intelligens*. ”Att vara emotionellt intelligent innebär att kunna använda sina känslor så att de bidrar till en ändamålsenlig anpassning till nya situationer.”(Kimber 2009 s.7)

Intelligens innefattar minne, förmåga att kombinera och skilja begrepp åt samt förmåga att kunna tänka abstrakt medan emotioner innefattar olika känslolägen samt upplevelser av utmattnings och energi. Enligt Mayer och Salovey är det viktigt att skilja emotionell intelligens från personlighetsdrag och talanger. Till skillnad från att vara godhjärtad eller social innebär emotionell intelligens att kunna förstå egna och andras känslor (Kimber 2009).

2.7.1.1 Risk och skyddsfaktorer

I sin bok beskriver Kimber de faktorer som påverkar barns och ungdomars utveckling. Det finns riskfaktorer och skyddsfaktorer, samtliga på flera nivåer.

På individnivå nämns bråkighet, koncentrationssvårigheter, tidig drogdebut, problem med skolarbete, skolk och aggressivt beteende som exempel på tecken. Inkonsekvent uppfostran, psykisk sjukdom, bråk, kriminalitet/missbruk inom familjen eller brist på intresse för sina barn är tydliga riskfaktorer på familjenivån. Ytterligare två nivåer är kamratnivå och skolnivå där umgänge i asociala kretsar samt otrivsel, låg kunskapsnivå, oordning eller brist på struktur nämns som risker. Den sista nivån handlar om samhället där tillgänglighet till droger, fattigdom och segregation kan påverka. Enligt Kimber ökar risken att det ska gå illa om det förekommer problem på flera av nivåerna (Kimber 2009).

Precis som riskfaktorer finns det också skyddsfaktorer på samma nivåer. På individnivå nämns saker som social kompetens, hög intelligens, god emotionell stabilitet och på familjenivå bra relation till sina föräldrar som präglas av tillit och kärlek. För att vara en skyddsfaktor bör skolan kännetecknas av god ordning, tydlig skolledning, förväntningar på att elever ska klara målen och skickliga pedagoger som klarar av att leda en grupp. Människor i närheten av barnet är viktiga som skyddsfaktorer och kan uppstå i form av ledare till fritidsaktivitet eller någon annan vuxen som inte är föräldern, enligt Kimber. På samhällsnivå ligger skyddet i att bo i en utvecklad välfärdsstat. ”Social och emotionell kompetens innebär att kunna integrera kunskap, känslor och beteenden för att nå vissa mål. Social kompetens omfattar färdigheter, attityder och känslor som ges mening beroende på i vilket sammanhang man befinner sig.” (Kimber 2009 s.28)

2.7.1.2 Förutsättningar för att lyckas med SET

Undervisningen i SET bör ske regelbundet då emotionella mönster, enligt Kimber, tar lång tid att utveckla och det krävs återkommande övning för att de ska bli varaktiga. För att stärka utvecklingen är det också viktigt att undervisningen innehåller läxor där eleverna får öva under realistiska former. Kimber betonar att det program som väljs ska vara lätt för pedagogen att använda och det ska passa in i det sammanhang där pedagogen arbetar. Det sista förutsättningen för att lyckas är att ha med sig föräldrarna och det bör framgå i programmet hur det ska gå till (Kimber 2009).

2.7.1.3 Metod

Enligt Kimber är det viktigt att de pedagoger som undervisar har fått utbildning och även handledning de första åren. Det behöver inte vara någon utifrån utan kan vara en annan pedagog som har arbetat med ämnet livskunskap innan. Eftersom ämnet är relativt nytt behövs tid till pedagogiska diskussioner. Det är också viktigt att det som lärs ut under livskunskapslektionerna genomsyrar den andra undervisningen. Kimber nämner svenska som ett exempel där skönlitteratur blad annat behandlar teman som mod, sorg, svartsjuka och vänskap. Det finns där möjligheter att jämföra med sina egna liv och situationer eleverna själva varit i (Kimber 2009).

Undervisningen bör varje lektion inledas med att pedagogen presenterar övningen och nyttan och tanken bakom den. Det kan göras på olika sätt t.ex. genom att berätta en historia, musik, bilder eller målningar. Genom att väcka nyfikenhet och öka förståelsen får man eleverna med sig. För att inte göra eleverna uttråkade är det viktigt att variera sina inledningar. Genom att använda alla sinnen kan man få med sig alla elever, då de lär på olika sätt. Under lektionen ska eleverna vara aktiva och engagerade i de övningar som genomförs. Det finns här möjlighet att även använda sig av rörliga bilder eller film. Pedagogen bör vara neutral i sitt förhållningssätt för att betona att det inte finns något rätt eller fel svar.

Om eleverna tror att det finns rätt eller fel kommer de alltid att svara så som de tror att läraren förväntar sig. Det vi vill uppnå med lektionerna i livskunskap är att eleverna ska få möjlighet att se på saker från många olika perspektiv för att så småningom bilda sig en egen uppfattning, vilket omintetgörs om de tror att det finns vissa rätta svar.
(Kimber 2009 s.34)

Det viktiga är att göra eleverna medvetna om, och reflektera över, sina värderingar. Kimber betonar vikten av aktivt lyssnande. Genom att lyssna kan man hjälpa eleverna att komma vidare i sitt tänkande utan att lägga ord i munnen på honom/henne (Kimber 2009).

2.7.1.4 Läromedel i SET

Livsviktigt (grundskolan) är ett pedagogiskt läromedel som tillsammans med *Livskunskap* (gymnasiet) är upplagt på ett sätt som, enligt Kimber, ligger i linje med vad de flesta studier visar. De teorier som ligger bakom programmet är de som nämns i SET. Följande moment tränas regelbundet med ökande svårighetsgrad genom övningar, diskussioner och lek:

- * **Självkännedom:** Genom att veta vad man känner ska man kunna använda sina känslor när man fattar sina beslut. Det är viktigt att ha bra självförtroende och att kunna ha en realistisk bedömning av sina förmågor.
- * **Att hantera sina känslor:** Livsviktigt arbetar för att man ska veta varför man känner på ett visst sätt och hur man ska kunna hantera sina känslor så att de hjälper till att klara uppgifter man ställs inför.
- * **Empati:** För att kunna förstå hur andra människor känner och se saker ur andras perspektiv. Även övningar i att kunna uppskatta att andra människor känner olika och att hantera dessa olikheter.
- * **Motivation:** Det är bra att kunna använda sin inre motor för att nå sina mål. Att lära sig ta initiativ och sträva mot att bli bättre. Även att klara motgångar på vägen mot målet och att stå ut med att utdelningen kan vänta är moment som övas.
- * **Social kompetens:** Programmet *Livsviktigt* vill att man ska kunna hantera sina känslor i relation till andra människor, hantera förhållanden, läsa av sociala situationer och kunna röra sig i olika sociala omgivningar. Här kommer konflikthantering in och olika övningar i samarbete (Kimber 2009). De olika momenten går in i varandra och följande teman återkommer i programmet:

”* *Problemlösning*

* *Att hantera starka känslor*

* *Lika-olika*

- * *Värderingar*
- * *Konflikthantering*
- * *Tolkning av bilder och berättelser*
- * *Göra mer av sådant man mår bra av*
- * *Stå emot kompistryck*
- * *Att kunna säga NEJ*
- * *Läsa av människor och situationer*
- * *Samarbete*
- * *Veta vad man känner*
- * *Lyssna och föra fram budskap*
- * *Sätta upp mål och arbeta för att nå dem*
- * *Ge och få positiv feedback*
- * *Stresshantering* (Kimber 2009 s.107)

Det finns vissa regler som gäller under livskunskapslektionerna. Dessa regler går pedagogen igenom med eleverna. Man måste vara med på lektionerna men man måste inte diskutera eller samtala med de andra förrän man själv känner sig redo. Det är tillåtet att säga ”pass” om man vill. Det är viktigt att man låter andra tala till punkt och inte avbryter den som talar. Det är inte tillåtet att skratta eller viska när någon säger något. Lektionerna är belagda med tystnadsplikt vilket betyder att det som sägs på lektionerna stannar i rummet (Kimber 2009).

2.7.2 Hela människan-hjulet

I boken *Hela människan-hjulet- en samtalsmodell för livskunskap & känsla av sammanhang* (2010) beskriver författarna Elisabeth Hagborg, Klara Yvonne Jonsson och Karin Salmson en annan modell. Den arbetsmodellen har sin teoretiska förankring främst i Sharon Wegscheiders modell ”All person Wheel”. I boken ”*Another Chance*” (1989) beskriver Wegscheiders, enligt Hagborg m.fl., denna tankemodell för att förstå alkoholismens skadespridning. Enligt Hagborg vill Wegscheider visa att detta sjukdomstillstånd påverkar inte bara den som dricker utan även familj och anhöriga. Tillsammans med Virginia Satir bidrog Wegscheider till flera pedagogiska program som riktar sig till barn och ungdomar. Samtliga program har, enligt Hagborg, som syfte att stärka det egna jaget och att visa på vikten av att vara medveten om konsekvenser vid risktaganden. Programmen betonar också betydelsen av nära mänskliga relationer (Hagborg m.fl. 2010).

Hagborg refererar i boken *Hela människan-hjulet* till Aaron Antonovskys begrepp KASAM-känsla av sammanhang.

I det övergripande begreppet KASAM ingår begreppen begriplig, hanterbar och meningsfull. Antonovsky menar att de påfrestningar en individ utsätts för till största del tillhör livet. Därutöver kan individen drabbas av stress, kris, trauma och katastrofer. Det är av avgörande betydelse för fysisk/psykisk hälsa hur individen hanterar dessa påfrestningar och sig själv i sin roll som drabbad.(Hagborg m.fl. 2010 s.266)

Han menar att möjligheterna till fysisk/psykisk hälsa ökar ju mer hanterbar och begriplig man uppfattar sin situation och att en yttre motståndskraft som kan göra att man bättre klarar av dessa påfrestningar kan vara sociala kontakter och självförtroende (Hagborg m.fl. 2010).

2.7.2.1 Mål för metoden

Målet är, enligt Hagborg m.fl., att ge deltagarna i gruppen känna en tillit som gör att de blir modigare, får ökad insikt och självförståelse, får ökat självförtroende, stärker sin egen kraft, står på egna ben, kan skilja ut sitt öde från föräldrarnas, blir medvetna om sina personliga rättigheter och blir mer medvetna om nära relationers betydelse för psykosocial hälsa (Hagborg m.fl. 2010).

2.7.2.2 Genomförande

Hela människan- hjulets pedagogiska program består av sju gruppträffar, enligt Hagborg m.fl. Dessa träffar är att betrakta som en grund. Den som använder metoden kan sedan anpassa träffarna efter målgruppens behov. Gruppens storlek kan variera men i en skola kan fyra till åtta elever vara lagom. I varje grupp ska det finnas en eller två gruppleddare som kan utgöras av till exempel en kurator eller en socialsekreterare. Mallen för träffarna är en och en halv till två timmar i veckan i sju veckor. Det tillkommer också tid att förbereda och gå igenom det som hänt och reflektera över gruppträffens innehåll (Hagborg m.fl. 2010).

För att skapa trygghet bestäms regler och ramar från gruppstart. Upplägget vid varje gruppträff följer ett relativt fast mönster som alltid inleds med fasta punkter. Därefter följer en temapresentation som har ett pedagogiskt innehåll som ger möjlighet till belysning av det man önskar förmedla och ta upp till diskussion. Presentationen följs av en lek eller en övning och spontana kommentarer, reaktioner och reflektioner. Efter en kort paus har man fler övningar och därefter en avslutning som alltid består av fasta punkter, beskriver Hagborg m.fl.

Det är av stor vikt att gruppträffarna är på samma plats, samma tid och med samma gruppleddare varje gång. Eventuellt delas en egen mapp ut till deltagarna där de förvarar det skapade materialet. Avslutningen görs högtidlig och det delas förslagsvis ut diplom/intyg och varje deltagare får sin mapp (Hagborg m.fl. 2010).

3. Film, tv och barn

I statens medieråds publikation *Småungar & Medier 2010 Fakta om små barn användning och upplevelser av medier* framgår att 73% av barnen de tillfrågat tittar på tv varje dag och 93% tittar flera gånger i veckan. Undersökningen är gjord i enkätform till 2000 barn mellan två och nio år (Statens medieråd 2010). I boken *TV är bra för barn* (2005) skriver Margareta Rönnberg att tv har anklagats för att påverka barn på flera sätt varav många av dem är motsatser till varandra. Dels sägs det, enligt Rönnberg, att barn blir passiva och dels att de blir hyperaktiva. Tv har också sagts göra barn likgiltiga inför verkligt våld samtidigt som den gör barn våldsamma. Dessa argument går inte ihop menar Rönnberg. Det finns också de som befärrar att barns stereotypa könsroller ska förstärkas på grund av tv:s påstått endimensionella bilder av kvinnor och män. Rönnberg menar att nästan alla barn påstår att de älskar att titta på tv och video. Vuxnas uppmärksamhet riktas nästan uteslutande mot bildmediernas negativa verkningar. Oavsett om det är på grund av våld eller könsrollsutbildning har antagandet varit att tv är något negativt för unga tittare.

Forskningsresultat visar att barn inte är så ”passiva” och ”sårbara” framför rutan som antagits, utan ytterst aktiva och redan i förskoleåldern förvånansvärt duktiga på att titta på TV. (Rönnberg 2005 s.10-11)

Malena Jansson skriver i ett kapitel i boken *FILM och andra rörliga bilder- en introduktion* (2008) om hur vuxna skapat ”barn-tv” för att fostra barn. Jansson menar att filmer som visas för barn har undervisande syfte och att deras karaktärer är nästintill stereotypa idealbarn (Jansson 2008). I fallet med Astrid Lindgrens filmer finns det dock långt ifrån bara idealbarn. Tragiska familjeförhållanden och bekymmersamma händelser präglar hennes berättelser.

Även om tv är en ny informationskälla för barnen slutar de inte vara barn. Vuxna var förut den största källan till information men barnen kommer fortfarande vara omognare, svagare, räddare, okunnigare, mindre erfarna och maktlösa än vuxna oavsett om de har tv eller inte, menar Rönnberg. Hon hävdar att barn tolkar barn-tv och även vuxenprogram utifrån sina specifika barnerfarenheter, önskningar och behov. Bara för att små barn regelbundet följer samma serier vuxna ser de inte samma innehåll. Rönnberg hävdar att barn väljer ut och tolkar det de ser så att det blir begripligt, uthärdligt och givande. De kan börja fundera över hur till exempel mamma och pappa träffades eller varför just de blev ett par. Det är därför viktigt att lyssna på barnens egna reflektioner och tankar (Rönnberg 2005).

Många serier på tv idag handlar om unga och vackra människor. Barn talar med varandra om de ”goda” och de ”onda”. De diskuterar vem som är hemskast eller grymmast, vilket är en värderingsträning som lägger grunden till ett livslångt etikintresse. Rönnberg menar att tv inte tar över barn-vuxen-samtalen och ersätter böcker utan kompletterar tidigare medier och umgängesformer. Det är lättare att samtala kring tv-program än böcker eftersom det kan vara svårt att hitta många som läst samma bok (Rönnberg 2005).

Det är intressant att läsa om hur barn använder mediet tv med subjektiva och individuella motiv som hänger ihop med deras ålder, intressen, behov och bekymmer. Rönnberg hävdar att

problem först uppstår i barnens vardag och de söker sedan mer information i media. De urskiljer saker som redan är bekanta eller aktuella i deras liv men struntar samtidigt i det som är obekant eller irrelevant. Medias innehåll blir en förnyad bekantskap med sådant barn redan mött i andra former. Det som är obekant får barn inte syn på. Tv-program väcker samma intresse hos barn som på allt annat i deras omgivning, de blir intresserade och vill veta mer, vill göra rätt och vara goda. De söker med hjälp av tv sätt att urskilja och sortera människor och människors handlingar. Det de vill göra är att ordna, samla, jämföra, värdera, acceptera eller förkasta och infoga sig i grupp eller särskilja sig som individ (Rönnerberg 2005).

Jansson skriver om arbetet med *Film i skolan*. Det är ett arbete som tillhör Svenska Filminstitutets kärnverksamheter. Det handlar om att låta skolbarn se filmer på biografier eller i klassrummet och sedan diskutera den i klassen (Jansson 2008). Jansson hävdar att de filmer som väljs ut till liknande projekt är stilmässigt snäva och urvalet är gjort med begränsande sinnen. Filmerna som sänds till skolorna har en filmhandledning med frågor och diskussionsmaterial. Liknande arbete är det jag har tänkt mig med Lindgrenfilmerna. En sökning på SFI:s hemsida på Astrid Lindgren gav nästintill inga träffar. Endast *Bröderna Lejonhjärta* fanns med som diskussionsmaterial. Det kan bero på att de flesta av hennes filmer är äldre men jag tror ändå de kan tillföra något i livskunskapsundervisningen.

3.1 Perspektivtagande

En fördel, enligt Rönnerberg, är det som tidigare beskrivit som en nackdel nämligen att tittaren inte är delaktig utan bara åskådare. Rönnerbergs forskning visar att barn inte identifierar sig med tv-figurer utan att tittandet handlar om perspektivtagande. Det innebär att barnet "... i tankarna tillfälligt tar en annan persons position och därmed kunna sluta sig till hennes/hans perspektiv för att själv bättre förstå denna människa." (Rönnerberg 2005 s. 17). Lek har ansetts vara ett medel att uppnå denna förmåga och Rönnerberg menar att tv-tittande i högre grad bidrar till detta. Det kan vara svårare att reflektera över perspektiv där barnet själv är inblandad. Att titta på tv är ett sätt att uppmuntra barn att utifrån betrakta de olika perspektiven i till exempel konflikter. Vuxna säger ofta till barn att det är bättre att tala om problemen än att slåss. Denna inställning glömmar att små barn inte i sina tankar kan se de båda sidorna i en konflikt eftersom de själva är inblandade, menar Rönnerberg. För att kunna lösa en konflikt måste de förstå att man kan se saker ifrån olika håll. Att sitta framför tv:n och se hur en viss handling påverkar de berörda parterna är en möjlighet till perspektivtagande. Enligt Rönnerberg främjar det en mer mogen moral som i grund och botten handlar om att kunna se den andres synvinkel och därmed unika behov (Rönnerberg 2005).

Det finns, enligt Rönnerberg, fem skäl till varför tv är bra för barn:

1. Tv-figurer och deras handlingar kan användas som byggstenar vid skapandet av barns identitet, sociala band och grupptillhörighet.
2. Tv främjar ett ifrågasättande av stereotypa könsroller.
3. Tv låter barn behandla och utagera sina känslor på ett ofarligt sätt.
4. Barn ges möjligheten att se saker och ting från olika perspektiv.
5. Tv gynnar barnens sociala och estetiska fantasi (Rönnerberg 2005)

3.2 Medieleken

I det ”passiva” tv-tittandet anser Rönnerberg att barn är ”kreativa” och tolkar det de ser. Ett tydligt exempel är att många barn leker utifrån saker de sett. Detta kallas medialekar. Även Lindgrens karaktärer använder sig av medialek till exempel när Emil har läst i tidningen om ”tyfis” och tillämpar det på Ida och målar henne blå i ansiktet. Pippi verkar vara bekant med Robinson Kruse när hon hamnar på en öde ö och Tommy inspireras till att rymma hemifrån av en bok han läst. Kalle Blomkvist, som är något äldre än de andra karaktärerna i filmerna, har sökt sig längre ut och inspireras av den amerikanske detektiven Sherlock Holmes i stället för den lilla stadens något inkompetenta poliser (Rönnerberg 1987). När barn blir äldre räcker inte längre närmiljöns rollförebilder till och då kan mediala förebilder behövas. Tv ha tagit över en viktig roll som lekstimulans för dagens barn, hävdar Rönnerberg.

3.3 Astrid Lindgrens filmberättelser

I boken *EN LEK FÖR ÖGAT 28 filmberättelser av Astrid Lindgren* (1987) försöker Margareta Rönnerberg förklara varför just dessa filmer har så stor attraktionskraft hos barn. Trots att boken är skriven 1987 tycker jag att innehållet fortfarande håller och är i högsta grad aktuellt. I nästan alla av sina filmatiseringar är det Astrid själv som agerar berättare. Hon börjar ofta sina meningar med uttrycket: ”Som du redan vet”. Det fungerar som en förstärkning av barnens egen förmåga, enligt Rönnerberg. I bland annat *Emil i Lönneberga* och *Madicken* förklarar Astrid äldre begrepp och företeelser för att få tittarna att förstå sammanhangen. Genom att ständigt kommunicera med sina tittare får hon tittarna att hänga med. Nästan alla huvudpersoner i filmerna är mellan sju och elva år gamla och utgår ifrån föräldrahemmets bastrygghet. Undantagen är Pippi, Mio och Rasmus på luffen som kommer ifrån andra uppväxtförhållanden där Rasmus är på barnhem, Mio i fosterhem och Pippi bor ensam. Rönnerberg hävdar att barnens längtan efter att utforska världen utanför hemmets trygghet är genomgående i filmerna. Pippi tar med sig Tommy och Annika på upptäcktsfärder och i en långfilm rymmer de hemifrån. Även Lillebror följer med Karlsson på taket i längtan att få se något utanför hemmets trygga vrå. I Ronja Rövardotter blir flykten från hemmet tydligare då hon och motståndarhövdingens son Birk flyttar ut i Björngrottan i protest mot föräldrarnas oenighet. De bygger här upp ett eget hem och fiskar fisk och bakar bröd för att klara sig. Det är dock alltid en säker väg tillbaka till hemmet i alla berättelser, menar Rönnerberg. Ronjas mamma Lovis kommer med mer bröd när hon anar att det börjar ta slut och Lillebror hamnar alltid i sin säng till slut. I Saltkråkan hamnar barnen i sjönöd på Kråkskär efter att Skrållan ”bundit” fast båtarna själv, och de driver iväg. De kan vara borta som längst en vecka eftersom de skulle på besök till någon moster och efter det kommer föräldrarna att leta efter dem (Rönnerberg 1987).

Bovarna i filmerna är ofta två, en snäll och barnkär och en något hårdare. Det är alltid tydligt att bovarna är ”onda” och gör fel. Detta medför, enligt Rönnerberg, att tittarna uppmanas till att bli motsats till bovarna och de lär sig att brott ger straff.

Föräldrarna har i de tidigaste filmerna den största socialiserande rollen. Det finns den synliga igenkända myndigheten i t.ex. Emil och Madicken där prosten eller kyrkoherden tar hand om fattighuset. I Karlsson på taket som utspelar sig på sjuttioalet handlar det om en mer osynlig fattigdom där föräldrarna knappt syns till. Kamraterna tar över stor del av fostran och kompetensinläringen. Det är t.ex. Pippi som lär Tommy och Annika att kasta pil, inte deras far (Rönnerberg 1987).

En av de viktigaste funktionerna i Lindgrens filmer, menar Rönnerberg, är att lyfta fram fiktiva barns emancipationssträvanden och frigörelseförsök. De vill klara sig själva och har som mål att utsocialiseras. *Lotta på Bråkmakargatan* väljer att flytta hemifrån, men hon flyttar inte längre än till grannens bod. När det sedan blir dags att sova ångrar hon sig och pappa får hämta en gråtande Lotta tillbaka till sin egen säng. Även Tjorven på Saltkråkan bestämmer sig för att flytta till Söderman och bli hembiträde. Hon upptäcker också snart att det inte är så skoj och flyttar även hon hem igen innan första dagen gått. När tittarna till slut sett på tv, läst böcker och talat med andra kamrater vågar de kanske ta steget ut ur hemmets trygghet. Denna strävan att utforska världen utanför hemmet är genomgående i Lindgrens filmberättelser. Fokus ligger alltid på barnen och tilliten till deras förmåga att själva forma sin uppväxt (Rönnerberg 1987)

Leken är också central i filmberättelserna. Imitationslekar av vuxna samt förlöjliganden av desamma. Pippi leker de flesta traditionella barnlekarna men drar dem till sin yttersta gräns. Hon leker tafatt med poliserna, sakletare och hittar en gubbe hon vill ta med sig och hon leker sjörövare på riktigt. Tydliga exempel på att barnen leker med saker de hört, sett eller läst är när Madicken och Lisabeth leker Moses i vassen eller Adam och Eva i paradiset. Båda berättelserna är tagna ur Bibeln som de under sin uppväxt präglats av. Många av barnen i filmerna leker omvårdnadslekar och vill ha eget "hushålle" och passa småbarn. Både flickorna i Bullerbyn och på Saltkråkan är präglade av sagor de hört då de pussar grodor för att hitta varsin drömprins (Rönnerberg 1987).

Det kan också vara svårare för barn idag att hitta kamrater med samma referensramar. Leken är begränsad till uppsatta lekplatser och många barn har olika gemenskapskretsar på skolan, fritiden och runt hemmet. Tv:s massmediering kan då ge en gemensam referensram som barn kan förhålla sig till och inspireras av, menar Rönnerberg.

3.4 Kritik av Lindgrens filmberättelser

Den största kritiken mot Lindgrens berättelser har, enligt Rönnerberg, varit att habegäret och guldfibern ska vara för central. Pippi har en säck med guldpengar, som hon visserligen inte är speciellt rädd om, men som hjälper henne att leva det liv hon har. Hon har också kritiserats för att köpa vänskap för pengar. Det ständiga skattsökandet är också ett problem anser kritiker. Rönnerberg menar att habegäret mer kan vara symboler för längtan efter "egen" ekonomi/skaffereri och att längtan efter att kunna klara sig själv är stor hos barn. Det kan också vara fråga om "inre" skatter. Pengarna och skatterna kan vara barns sätt att hitta oberoende. De vill bli vuxna och klara sig själva (Rönnerberg 1987).

En annan slags kritik som förekommit, hävdar Rönnerberg, är att filmerna ska vara för konventionella och långsamma och att man önskar mer nyanser. Det har talats om den fyrkantiga barnuppfattningen. Barnen ser dock inte det tråkiga i att se samma figurer om och om igen utan igenkänningsfaktorn blir snarare något positivt och de blir bekanta med karaktärerna, menar Rönnerberg (Rönnerberg 1987).

Det har även förekommit invändningar mot de estetiska bristfälligheterna framför allt sentimentalitet och idyllisering. Jansson menar att i Lindgrens filmatiseringar blir de fiktiva gestalterna mer snälla och utslätade (Jansson 2008). Många påstår att boken är bättre än filmen vilket kan vara fallet, medger Rönnerberg, om du är en reflekterande, läskunnig och abstrakt vuxen. Barn har inte mött alla begrepp utan söker i sitt minne för att komma på någon lämplig bild för det de hör eller läser. I filmens värld får de bilder av vad t.ex. en skomakare gör, hur en prost ser ut eller vad som menas med kafferep. Enligt Rönnerberg är den stora bristen att de kritiska recensenterna betraktar Lindgrens filmer utifrån sitt vuxna perspektiv. Barnen tycker om filmerna och det bör tala för sig själv (Rönnerberg 1987). Jansson hävdar också att barnen fostras till rarhet genom att de placeras i en skön miljö fjärran från konflikter och faror (Jansson 2008). Det stämmer dock inte överens med hur jag själv har upplevt Lindgrenfilmerna. Pippi Långstrump lever visserligen i en relativt lugn stad men hon lever utan föräldrar och Lillebror i Karlsson på Taket är ett ensamt barn och har det långt ifrån idylliskt.

Filmbeskrivningarna innehåller också, trots vad vissa kritiker menar, personer som vänder uppochner på de traditionella könsrollerna, hävdar Rönnerberg. Några exempel är rädda och fantiserande pojkar som Karl Lejon, Bo i Mio min Mio och den känslige Pelle i Saltkråkan. Till motsats innehåller filmerna många starka, orädda och jordnära flickor som Pippi, Ronja, Tjorven och Madicken. Även de vuxna karlarna uppträder många gånger ”kvinnligt” och är förståelsefulla och känslösa män som gråter och visar ömhet. Framst männen i Bröderna Lejonhjärta och Ronja Rövardotter men också Pippis pappa Efraim har en mjuk personlighet (Rönnerberg 1987).

På Astrid Lindgrens hemsida går det att läsa om de priser och utmärkelser som tilldelats henne. De första ifrån 40-talet och det senaste i början av 2000-talet (www.astridlindgren.se). Det finns ingen tvekan om att Lindgren är en uppskattad barnboks författare och det är en av anledningarna till att jag väljer just hennes filmer i min uppsats.

4 Analys av Lindgrenfilmerna med utgångspunkt för hur de kan användas som didaktiskt medel i ämnet livskunskap

I analysen kommer jag att bearbeta i olika delar utifrån de tyngdpunkter som framkommit i de metoder och modeller jag studerat i ämnet livskunskap. De punkterna är självkänedom, hantera känslor, empati, motivation och social kompetens.

4.1 Självkänedom

Enligt Kimber innebär självkänedom att veta vad man känner och därigenom kunna använda sina känslor när man fattar sina beslut. Det är viktigt att ha bra självförtroende och att kunna ha en realistisk bedömning av sina förmågor (Kimber 2009). Barn i förskolan har ofta bra självförtroende och har inget emot att synas utan försöker snarare framhäva sig själva och det de kan, menar Kimber. I de tidiga skolåren förminskas ofta barnens självförtroende och de blir mer intresserade av att vara en del i gemenskapen (Kimber 2009).

Pippi är ett exempel på en person som trots sin ålder gärna framhäver sig själv och det hon kan. När hon på en reklamplansch läser frågan ”Lider du av fräknar?..” blir hennes direkta respons att hon minsann inte alls lider av sina fräknar. Hennes kläder är, enligt normen, något annorlunda och hon har för stora skor för att hon ska kunna ”vicka på tårna”. Trots att hon anses vara en udda person framhäver hon gärna sig själv och tvekar inte på att uttrycka det. När de ser Pippi föds någon slags längtan att få vara en person som vågar stå upp för det de kan och tycker. I klassrummet kan Pippi vara ingången till diskussion kring självförtroende och självkänedom.

Skorpan Lejonhjärta är en annan person som utvecklas i filmen *Bröderna Lejonhjärta*. Han vågar ta chanser och vill inte vara ”någon liten lort”. Från att ha varit en rädd och osäker pojke växer han och lär sig ta risker och stå upp för sina åsikter. Även Skorpan kan vara en ingång till diskussioner kring att inse sin förmåga och sina förutsättningar att lyckas med det man tar sig an. Skillnaden på Skorpan och Pippi är att de förändringar som Skorpan står inför är av tyngre art än Pippis sakletande och upptåg. *Bröderna Lejonhjärta* handlar mycket om döden och vad som kan tänkas hända efteråt.

Filmerna om *Lotta på Bråkmakargatan* är något nyare än de övriga Lindgrenfilmerna. Lotta är en obstinat liten tjej som minsann kan allting. Hon tar sig an uppdraget att fixa julgran när de är slut i hela staden och hon lyckas med bravur. Självförtroende är något hon har mycket av. I filmen där hon flyttar hemifrån låter föräldrarna henne gå, visserligen bara till grannhusets redskapsbod, men ändå utifrån hemmets trygga vrå. Lotta inser dock snart sin begränsning och vill redan första natten komma hem igen och pappa kommer och hämtar henne.

Alla dessa tre filmerna behandlar någon form av självkänedom. I arbetet med SET används olika övningar för att bearbeta momentet. Som jag skrivit tidigare är några av de teman som tas upp tolkning av bilder och berättelser, att hantera starka känslor, veta vad man känner och läsa av människor och situationer (Kimber 2009). De tre filmerna ovan behandlar på olika sätt

delar av de här temana. Hagborg nämner också att ett av de viktigaste syftena med Hela människan-hjulet är att stärka det egna jaget och att visa på vikten av att vara medveten om konsekvenser. Några av målen med denna metod är, som tidigare nämnts, att ge deltagarna en tillit som gör att de blir modigare, får ökat självförtroende och lär sig stå på egna ben (Hagborg m.fl. 2010). Genom filmer med Pippi, Lotta och Skorpan kan man på olika sätt få ingångar till diskussioner som rör just självkännedom och tillit till den egna förmågan. Skillnaderna mellan Lotta och Skorpan är visserligen stora i och med att de är från relativt olika tidsepoker, men de har båda en känsla och önskan att vara större och kunna saker bättre. Pippi, å andra sidan, ser sig själv redan som en vuxen person och tvivlar sällan på sina egna förmågor.

4.2 Hantera känslor

I SET är ett av målen att barnen ska veta varför de känner på ett visst sätt och hur de ska kunna hantera sina känslor så att de hjälper till att klara uppgifter de ställs inför (Kimber 2009). Hagborg m.fl. skriver om KASAM(känsla av sammanhang), som i grunden handlar om att alla människor utsätts för påfrestningar och det är av avgörande betydelse för hälsan hur individen hanterar dessa påfrestningar (Hagborg m.fl. 2010). Det som är positivt i Astrids filmberättelser är att de består av olika slags människor som lever helt olika liv. Det är en fördel som gör att det går att hitta något som de flesta kan relatera till.

Madicken och Lisabeth är någon typ av överklassbarn som har hembiträdet Alva som närmsta vuxen. De lever ett idylliskt liv på sin herrgård Junibacken med en pappa som är tidningsredaktör men en mamma som ofta är frånvarande på grund av migrän. Madicken är en flicka med många idéer och upptåg. Granne med familjen bor pojken Abbe med sin alkoholiserade far och hårt arbetande mor. Ofta talar Madicken och Lisabeth om Abbes familj och de tycker ofta synd om dem. Det tragiska i Abbes familj, som vuxna ser, lägger inte barnen lika stor vikt vid. Rönnberg beskriver att barn ser sådant de kan relatera till och det som de inte förstår ignorerar de (Rönnberg 2005). I ett av avsnitten skyller Madicken sina upptåg på en pojke i klassen som heter Rickard. Han har bland annat, enligt Madicken själv, klottrat i hennes bok och kastat hennes galoscher i ån. Föräldrarna tror henne och beklagar sig över Rickard. Det märks dock att varje gång Rickard kommer på tal blir Madicken nästan arg och vill komma ifrån ämnet. Det är någon form av skuld-känslor som hon inte riktigt kan hantera. När det sedan kommer fram att det inte finns någon Rickard i klassen bryter Madicken ihop och tror att hennes föräldrar aldrig vill se henne igen. Även detta är en överdrift som känslorna får henne att tro.

Lillebror i Karlsson på taket är ett ensamt barn i 70-talets Sverige som nästintill saknar vårdare. Mamma och pappa är frånvarande och hans äldre syskon är sällan hemma och de tycker bara att Lillebror är liten och i vägen. Ensamheten som Lillebror känner mynnar ut i en låtsasvän i form av Karlsson. För att fylla sina dagar med något annat än längtan börjar Lillebror umgås med Karlsson. Ensamhet är en känsla som ofta förekommer i Lindgrenfilmerna.

Pippi Långstrump är en annan karaktär som lever ensam i en stor villa med en avliden mamma och frånvarande pappa. Oftast är hon nöjd med tillvaron men det kommer tillfällen då hon verkligen saknar sina föräldrar. På julafton talar hon med sin mamma i himlen och vid flera tillfällen uttalar hon saknad av sin far. Känslan av att sakna någon eller något är återkommande i filmerna, vare sig det är en far eller mor, en ny häst, en vän eller frihet.

Likheterna mellan Madicken, Lillebror och Pippi är att de alla får handskas med olika typer av känslor. Skillnaderna i tid och klass är tydliga, men också skillnader i hanterandet av känslor är stora. Madicken skyller ifrån sig och flyr ifrån sina känslor, Lillebror vet inte riktigt vad det är han känner och Pippi ser oftast det positiva i alla situationer. Just dessa skillnader är intressanta att titta på i temat att hantera känslor. Som Kimber nämner, är det viktigt att förstå vad det är man känner och i förlängningen använda sig av det (Kimber 2009). Även Hagborg betonar vikten av att förståelsen för känslorna är av avgörande vikt för att klara av påfrestningar (Hagborg m.fl. 2010).

4.3 Empati

Empati definieras enligt SAOL som en förmåga till inlevelse i andra människors känslor (http://www.svenskaakademien.se/svenska_spraket/svenska_akademiens_ordlista). Empati behövs för att kunna förstå hur andra människor känner och se saker ur andras perspektiv. Även att lära sig uppskatta att andra människor känner olika och att hantera dessa olikheter är av stor vikt i SET (Kimber 2009). Hela människan-hjulet behandlar också empati när det handlar om att inse att de nära relationerna betyder mycket för den sociala hälsan (Hagborg m.fl. 2010). När det gäller diskussioner kring etik och moral är det inte resultatet som är det viktigaste utan själva diskussionen i sig. Det går att samtala fram och tillbaka för att lära sig se att saker går att se ifrån olika håll. Som nämns i inledningen tar även våra styrdokument upp empati: ”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla.” (Lgr 11 s.7)

Ett exempel att ta upp i det här ämnet är Emils stora Tabberas i Katthult. Tabberas är ett gammalt ord för att man tar det sista av någonting t.ex. korv. Emils får reda på att Kommandoran själv har ätit upp all mat som Emils mamma gjort till fattighjonen. Han blir ursinnig och medan hans föräldrar är iväg på annat kalas beslutar han sig för att bjuda in alla fattighjon på middag i sitt hem. Maten han ställer fram är egentligen avsedd för släktkalaset följande dag. Ida ifrågasätter här Emils agerande och frågar om det inte är ett hyss. Efter att ha tänkt en stund säger Emil något i stil med: Det är inge hyss, det e ett påhitt som guds änglar klappar i händerna åt. Han tillägger att släkten redan är tjocka så det räcker och att det är bättre maten gör ”nytte”. Emil visar prov på stor empati i detta avsnitt och empati är något han har gott om. Nästan alla Emils hyss är från början menade som goda gärningar från hans sida. Han menar aldrig något illa med det han gör.

Det som kan diskuteras är vad som är rätt att göra i en sådan här situation. Föräldrarna kommer säkerligen reagera och det vet Emil, men han väljer ändå att följa sin instinkt. Antagligen är det empati, medmänsklighet och omsorgskänsla som driver honom här. Kanske

är det också ilska och besvikelse. En diskussion kring den här händelsen kan vara givande i ämnet livskunskap. Att förstå att vuxna inte alltid vet bättre och att våga lita på sin egen förmåga till beslut är av stor vikt för utvecklingen.

Empati kan också handla om konflikthantering. En film som innehåller mycket konflikt är *Karlsson på taket*. Den utspelar sig i 70-talets Stockholm och är regisserad av Olle Hellbom. Huvudpersonerna är Lillebror, en ensam pojke i åttaårsåldern, och Karlsson, en genomklok, lagom tjock man i sina bästa år. Karlsson hävdar att han är världens bästa på allting. Lillebror, som egentligen heter Svante, är en dagdrömmande person som helst av allt vill ha en egen hund. Föräldrarna är frånvarande och storasyskonen upptagna med sitt. Lillebror, i sin ensamhet, uppskattar Karlssons närvaro så mycket att han går med på mycket som han egentligen vet är fel. Han går med på att köra sin ångmaskin i lågor och han köper godis som han ska ge till Karlsson som medicin. I diskussioner kring Karlsson kan man ta upp saker som berör eget ansvar. Hur Lillebror förändras han i Karlssons närvaro kan vara en ingång till diskussion. Barn kan känna igen sig i Lillebrors situation. Inte bara har många barn någon gång längtat efter ett husdjur, de söker också kamrater att leka med. Alla barn har inte en villa i ett bostadsområde fullt av andra barn. Många lever i lägenheter där grannarna är äldre par eller barn i helt andra åldrar än de själva. Det kan också vara intressant att titta på saken ur Karlssons perspektiv. Även han är en ensam figur som är tvungen att hitta på ofog för att få uppmärksamhet. Kanske kan många barn även känna igen sig i den situationen.

Skillnaderna mellan Lillebror, Karlsson och Emil kan tyckas stora. De båda filmerna utspelar sig i olika tidsepoker och de har olika uppväxtförhållanden. Emil bor på en gård med en familj som gör det mesta tillsammans och hjälps åt, medan Lillebror bor i en lägenhet och oftast är ensam. Båda känner de dock empati för medmänniskor. Emil känner för de fattiga och utsatta och Lillebror tar sig an Karlsson.

4.4 Motivation

Kimber hävdar att det är bra att kunna använda sin inre motor för att nå sina mål, att lära sig ta initiativ och sträva mot att bli bättre. Även att klara motgångar på vägen mot målet och att stå ut med att utdelningen kan vänta är moment som övas i SET (Kimber 2009). Hagborg menar också att det finns yttre motståndskrafter som kan göra att man bättre klarar av påfrestningar och de kan vara sociala kontakter och självtillit (Hagborg m.fl. 2010).

En av Lindgrens karaktärer som har en stor inre motor är Pippi Långstrump. Hon ser inte hinder i nästan någonting utan kör på sitt race och ser bara möjligheter. När Tommy och Annika blir oroliga för att deras luftballong har strandat på en bergstopp i *Pippi Långstrump på de sju haven* är Pippi lugn och menar att det bara är att börja traska. De ger sig av på en resa till Söderhavet utan att betvivla att de kommer att klara det. Pippi tar verkligen egna initiativ och fruktar ingenting. I en diskussion kring Pippi i den här filmen kan frågor ställas som berör Pippis egen motivation och hur det kommer sig att hon vågar ge sig av och lita till sin egen förmåga. Likaså Tommy och Annika har stor tilltro till Pippis förmåga. Hon har många färdigheter och kunskaper men är kanske den största tillgången hon har sin motivation.

En något nyare karaktär i Lindgrens värld är *Lotta på Bråkmakargatan* som filmatiserades i början av nittiotalet med regi av Johanna Hald. Lotta är yngst i en barnaskara av tre och hon hävdar att hon kan nästan allting, utom slalom. När de äldre syskonen därför ska till skidbacken och åka stannar hon i trädgården och övar sig på sin slalomåkning. När det blir jul är hela familjen ledsna för att stadens julgranar tagit slut. Lotta påstår att hon ska fixa en gran och åker till kiosken med sin spark för att handla. När lastbilen med granar passerar tappar den passande nog en gran och hon plockar upp den och försöker ropa på chauffören men han är redan långt borta. Det faller sig så bra att hon kan ta med sig granen hem och visa upp för familjen, som bekräftar att hon kan ju faktiskt allting. Även Lotta har en stor tilltro till sin egen förmåga. Det hon inte kan, det tar hon mod till sig och testat. I en annan sekvens lånar hon tant Bergs cykel för att hon är trött på sin trehjulning. Det slutar i tragedi då hon inte når bromsen och kraschar och landar i en taggbuske. Föräldrarna ser dock hennes tappra försök som ett tecken på att hon faktiskt är mogen för en tvåhjulning och köper en åt henne i lagom storlek. Genom sitt mod och sitt enorma självförtroende klarar hon sig igenom det mesta. Diskussioner kring Lotta kan vara intressanta då den är något nyare än de andra filmerna och kanske mer verklighetstrogen. Lotta bor i ett hus med sin familj med syskon som går i skolan som ständigt hävdar att Lotta är för liten för att följa med på det de gör. Många barn kan nog känna igen sig även i hennes situation. De tycker själva att de kan, men andra säger till dem att de är för små. Det finns mycket spännande att diskutera kring den här filmen som berör det bemötande Lotta får ifrån föräldrar och syskon. Det finns en vinst i att kunna se situationer från båda hållen och det är en viktig del i livskunskapen, enligt Kimber och Hagborg (Kimber 2009, Hagborg m.fl. 2010).

Skillnaderna mellan Pippi och Lotta är att de är ifrån olika tider och att Pippi lever ensam, medan Lotta bor med sin familj. Lotta är också något yngre än vad Pippi är. Likheterna karaktärerna har är att de båda drivs av någon slags inre motor. De tar sig båda an saker de inte, på förhand, har full kontroll över. Genom att våga pröva nya saker kan man få större tilltro till den egna förmågan. Ett av målen med både *Hela människan-hjulet* och *SET* är att stärka barnens egen kraft och utmana dem till att stå på egna ben. Som tidigare skrivits är ett av målen i *SET* är att sätta upp mål och arbeta för att nå dem (Kimber 2009, Hagborg m.fl. 2010). Genom att diskutera Lotta och Pippis drivkrafter kan eleverna själva få idéer om, och förståelse för, sina egna förmågor. Eftersom Rönnberg hävdar att barn gärna använder sig av medialek kan det vara en bra ingång att först vara åskådare till Lotta och Pippi, för att sedan själva testa på utmaningar (Rönnberg 1987).

4.5 Social kompetens

Enligt Kimber innebär social och emotionell kompetens att kunna integrera kunskap, känslor och beteenden för att nå vissa mål (Kimber 2009). Social kompetens omfattar också färdigheter, attityder och känslor som ges mening beroende på i vilket sammanhang man befinner sig, menar Hagborg (Hagborg m.fl. 2010). *Livsviktigt* arbetar för att barn ska kunna hantera sina känslor i relation till andra människor, hantera förhållanden, läsa av sociala

situationer och kunna röra sig i olika sociala omgivningar. I Lgr11 kan vi läsa: ”I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.” (Lgr 11 s.7). Alltså har alla som arbetar i skolan en skyldighet att arbeta med den sociala kompetensen på olika sätt.

En filmsekvens att diskutera är när Pippi går på kafferep hos Tommy och Annikas mamma. Hon väntar inte på sin tur när det är dags att ta fika utan springer först och tar för sig med förklaringen att de andra tanterna ser rätt matglada ut och det är bäst att passa på innan kakorna tar slut. Hon slickar grädde av tårtor med fingrarna och lägger kakor i klänningen. Det kan finnas en poäng i att undersöka hur barn tolkar det uppträdandet. Mycket av det Pippi gör kan tolkas som dåligt uppförande. Även Tommy och Annikas känslor kan tas i beaktande och frågeställningar kring hur andra upplever brist på social kompetens finns det utrymme för. Många aspekter kommer in i den här filmsekvensen och det kan vara spännande att se hur eleverna resonerar.

En annan sekvens som kan tas upp här är återigen Madicken. Filmatiseringen heter *Madicken på Junibacken* och kom ut 1980. Som tidigare beskrivits har Madicken, enligt egen utsago, en pojke som heter Rikard i klassen som lär de andra olämpliga visor, äter suddgummin och blöter ner andra elevers galoscher i ån. Föräldrarna tror på Madicken men när de möter lärarinnan och beklagar sig över Rikard berättar hon att de inte har någon Rikard i klassen. Det blir förstås jobbigt för Madicken som måste förklara sig. Det finns något här som kan vara värt att ta upp till diskussion. Att skylla ifrån sig är lätt och det är inte roligt att se sin egen skuld i saker som händer. Nu skyllde Madicken på en fiktiv person men det kunde lika gärna varit en verklig kamrat i klassen. Konsekvenserna av att skylla ifrån sig är värt att diskutera i klassrummet. Dagligen händer saker i skolan som på ett eller annat sätt leder till konflikter. Ett av målen i Hela människan-hjulet är att ge elever en tillit som gör att de blir modigare, får ökad insikt och självförståelse, får ökat självförtroende, stärker sin egen kraft och lär sig stå på egna ben (Hagborg m.fl. 2010). Madicken kan vara en bra ingång till samtal kring det här målet.

En tredje karaktär som har en annorlunda syn på social kompetens är Karlsson i *Karlsson på taket*. Han kräver köttbullar som Lillebrors mamma har gjort och vill inte komma på kalas om han inte får gräddtårta. Karlsson kräver mycket av Lillebror och tar inte alls hänsyn till hans känslor. Den attityd Karlsson har genererar mycket inre konflikter för Lillebror, där han tvingas välja mellan att vara en god vän och att göra det som känns rätt.

Skillnader mellan Pippi, Madicken och Karlsson är att de kommer ifrån olika samhällsklasser och att Karlsson dessutom är något av en fiktiv karaktär. Rönnberg hävdar att barnen inte identifierar sig med tv-figurer utan att de i tanken tar någons position och därigenom förstår honom/henne bättre. En av fördelarna med just film, enligt Rönnberg, är att det många gånger handlar om den här typen av perspektivtagande. Inom livskunskapen handlar mycket om att kunna se saker ifrån olika perspektiv och förstå, och uppskatta, varandras likheter och olikheter (Kimber 2009). Genom att anta rollen som åskådare och inte själv vara inblandad

hävdar Rönnerberg att barnen lättare kan se båda sidorna i t.ex. en konflikt. Är barnen själva inblandade har de, enligt Rönnerberg, svårare att förstå båda parter (Rönnerberg 2005).

4.6 Kommentarer

Tillgången som Astrid Lindgrens filmberättelser kan ge livskunskapen är främst en gemensam referensram. Det finns en poäng i att låta eleverna/barnen se samma sekvens och sedan utgå ifrån den i efterföljande diskussioner. Eftersom Lindgrens filmer består av så många olika karaktärer finns det stora möjligheter att använda dem i livskunskapsundervisningen. Vare sig det gäller att se saker ifrån olika perspektiv, diskutera lögn/sanning, diskutera social kompetens eller konfliktlösning går det att hitta sekvenser att utgå ifrån. Rönnerbergs skäl till varför tv är bra för barn handlar bland annat om att tv-figurer, och deras handlingar, kan användas som byggstenar vid skapandet av den egna identiteten. Även möjligheten att utagera och behandla sina känslor på ett ofarligt sätt samt att främja ett ifrågasättande av stereotypa könsroller är fördelar, enligt Rönnerberg, som tv har (Rönnerberg 2005). Som tidigare nämnts finns det kritiker som hävdar att Lindgrens filmer främjar just stereotypa könsroller, men de innehåller snarare karaktärer som trotsar den traditionella normen. Exempel på det, som också nämnts tidigare, är rädda och fantiserande pojkar som Karl Lejon, Bo i Mio min Mio och Pelle i Saltkråkan samt starka, orädda och jordnära flickor som Ronja, Pippi, Tjorven och Madicken. I lgr11 betonas vikten av att jämställdhet mellan kvinnor och män är ett av värdena som skolan ska gestalta och förmedla (Lgr 11).

5 Slutdiskussion

I arbetet med livskunskap i den här uppsatsen har jag fått en större förståelse för varför ämnet uppkommit och blivit en debatt i både politiska sammanhang och media. Genom att läsa Sevéus och Löfs böcker har jag förstått att det finns ett stort intresse för att hjälpa barn att utveckla empati, självkänsla och medmänsklighet (Sevéus 2010, Löf 2011).

5.1 Livskunskapens framväxt

Skolans relation till livskunskap som skolämne kan tyckas vara dubbelbottnad. Ämnet kan fylla en funktion i genomförande av hälsoprojekt och i skolans arbete med demokrati och gemensamma värden. Livskunskap kan, å ena sidan, rama in de annars vaga kunskapsområden som ofta riskerar att ramla mellan stolarna eftersom de är menade att ingår i alla undervisningsämnen. Å andra sidan kan införandet av livskunskap som ämne riskera att skolans verksamhet dräneras på de fundamentala demokratiska värden som ska ligga till grund för hela skolans verksamhet. Eftersom det inte finns någon kursplan är det upp till varje kommun, varje skola att välja hur man vill arbeta med sin värdegrund. Det tycks dock, enligt både Sevéus och Löf, finnas stort intresse ända uppifrån riksdagsnivå ner till enskilda pedagoger att arbeta med livskunskap (Sevéus 2010, Löf 2011). Kritiken mot livskunskap visar, enligt mig, något av en misstro till lärarens förmåga att hantera olika situationer. Att påstå att lärare inte har psykologiska kunskaper och därför inte bör ha samtal kring olika frågor är inte sant. Enligt mig bör tilltron till att lärare går vidare till andra instanser, om så behövs, vara en självklarhet. En annan slags kritik som riktas mot livskunskapen är, som tidigare nämnts i Balksjös artikel, att den utgår ifrån en färdig modell som ska appliceras på samma sätt oavsett klass/grupp (Balksjö 2011). Även här anas en misstro till att lärare själva kan avgöra vilka delar som är lämpliga att välja ut och hur de bäst kan användas.

Många av programmen som finns verkar använda sig av samtal som undervisningsbas (Kimber 2009, Hagborg m.fl. 2010). Olika övningar och inledningar förväntas generera givande diskussioner där eleverna förhåller sig till materialet som lagts fram. För att få bra samtal är intresse och referenser av stor vikt. I en klass kan det finnas stor spridning på elevernas intressen, bakgrund och förförståelse för olika ämnen. En väg in kan vara att ge dem en gemensam referensram i form av till exempel en filmsekvens. Rönnberg förespråkar film och tv med argumentet att barnen (eleverna) blir åskådare och lättare kan sätta sig in i de olika perspektiven som visas. Genom att från utsidan betrakta en händelse eller en konflikt och inte själva vara delaktiga kan de lättare se båda perspektiven (Rönnberg 2005). Genom att visa en filmsekvens för eleverna ser de samma sak men de kan uppleva den olika beroende på vad de har för förförståelse, intresse och var de befinner sig i tanken. Det är ändå ett sätt att försöka fånga upp eleverna och samla ihop dem kring ett ämne eller ett tema. Tv och film är något som många barn har erfarenheter av och även stort intresse för (Statens medieråd 2010). Det kan också vara en fördel med rörliga bilder om gruppen man har är mångkulturell. Genom att visa film ser alla samma saker och det kan då vara lättare att utgå ifrån det i en diskussion.

På den första skolan jag arbetade skulle vi införa livskunskap på fritidshemmet. Det var inte en enkel process då många olika viljor fanns om vad som skulle hinnas med på den värdefulla tiden man fick med eleverna och tyvärr hann jag sluta innan arbetet startade. När jag sedan började arbeta på en annan skola hade de sedan några år tillbaka ett etablerat arbete med livskunskap och använde sig av SET. Jag blev ansvarig för den undervisningen och hade som hjälpmedel arbetsmaterialet *Livsviktigt*. I efterhand kan jag tänka på att det, i många fall, var värdefulla och givande diskussioner man fick med eleverna. Då vi hade dessa lektioner i halvklass fick varje elev chans att komma till tals och jag som pedagog fick se varje elev. Det negativa var att vissa av de ämnen vi tog upp inte alls talade till eleverna på det sätt jag hoppats. De var helt enkelt inte på samma nivå som jag var och hade andra saker de tänkte på. De mest givande lektionerna ägde rum då något speciellt hade hänt, till exempel bråk, och jag hann tänka efter och byta lektion till en som passade tillfället.

Efter att ha varit på ett antal anställningsintervjuer har jag börjat fundera på vad det verkligen är som gör att någon blir erbjuden arbetet och en annan inte. Givetvis är det viktigt att ha de kvalifikationer som krävs men i slutändan verkar det vara andra egenskaper som gör att du blir anställd. Detsamma gäller nog barnen. De kan vara duktiga på mycket men för att känna att de är en del av en gemenskap måste de nog ha andra kvalitéer. Som förälder verkar det vara av stor vikt att känna att ens barn inte är utanför eller ensam. Jag kan förstå att föräldrar gör allt i sin makt för att hjälpa sina barn in i gemenskapen både bland kamrater och i samhället. Livskunskapen i skolan bör därför vara av stort intresse även för hemmen. Alla barn i vårt land går i skolan och det är därför en självklar plats för ett sådant lärande. Att äldre personer gärna hänvisar till att ”det var bättre förr” kanske har och göra med att de då i större utsträckning tog hand om varandra och visade hänsyn till andra människor?

Under mina år som arbetande pedagog i skola och på fritidshem har jag märkt att det finns ett intresse för ämnet livskunskap. Det har ofta hamnat på fritidspedagogens lott att stå för den undervisningen. Dels för att fritidshemmet har något större valmöjligheter att välja vad de vill fokusera på och dels för att många fritidspedagoger jag arbetat med är mycket intresserade av ämnet. Eftersom jag trivs mycket bra med att få arbeta både i skola och på fritidshem är det av stor betydelse för mig personligen hur arbete med livskunskapen kommer fortgå. Jag kan se att det finns mycket bra att använda i det materialet men jag är samtidigt öppen för att kombinera olika arbetsmodeller för att nå önskat resultat. Jag tror att det kommer bli ännu viktigare att varje fritidshem har någon form av utarbetat värdegrundsarbete. I den fria leken är det lättare att se hur barnen samspekar med varandra och det finns då utrymme för utveckling.

5.2 Film som komplement till undervisningen

Resultatet som kommit fram i denna uppsats ger exempel på filmsekvenser som kan inleda olika slags diskussioner kring de huvudteman som SET och Hela människan-hjulet innefattar. Båda modellerna använder sig av samtal och diskussioner som bas och för att få en gemensam förståelse kan Lindgrens filmer mycket väl användas som introduktion.

Inställningen till barn och ungas tv-tittande verkar vara kluven. De senaste åren har forskning som påvisar båda parternas sak tagits fram. Margareta Rönnberg var något av en pionjär i sin åsikt att tv är bra för barn (Rönnberg 2005). Enligt statens medieråd verkar det vara vanligt att även små barn tittar mycket på tv (Statens medieråd 2010). Det framgår inte om det är tv-tittande med vuxen eller om barnen tittar själva, men det är antagligen båda delarna. Det har ju också framkommit i Rönnbergs forskning att barnen bara ser det de kan förhålla sig till på något sätt, vilket talar för att film inte bara är skadligt utan kan användas även i skolan. Att påstå att barn blir till exempel våldsamma av att titta på tv kan nu ifrågasättas och diskuteras. En av fördelarna med att välja just Astrid Lindgrens berättelser är att nästan alla har någon relation till dem. Mina egna syskonbarn älskar Pippi Långstrump och de allra yngsta barnen jag haft i förskolan sjöng sånger om Karlsson på taket och ville helst av allt leka med avdelningens Pippihus. De barn som växer upp i dag har, många av dem, föräldrar som är i min ålder. De har, liksom jag, växt upp med ett begränsat antal tv-kanaler och det som visades för barn var ofta Lindgrens filmer.

I min roll som yrkesverksam pedagog kan det vara en fördel att vara insatt i debatten kring tv och barn. I den tid vi lever är det mycket it och film som intresserar barn i skolåldern. Det är en balansgång att dels försöka följa med i elevernas intressen och dels bevara den kultur och tradition som finns i svenska skolor. Som i huvudsak svensklärare kan jag verkligen förespråka litteratur och vikten av att kunna läsa, men det finns samtidigt en stor vinst i att hitta medel och metoder som möter elevernas egna intressen. När jag läst Rönnbergs forskning om hur barn påverkas av det de ser på tv blir jag än mer intresserad av ämnet. Att hon visar på att barnen tolkar det de ser utifrån sina egna erfarenheter gör att jag blir mer motiverad att införa rörliga bilder i undervisningen. Visst finns det forskare som hävdar motsatsen och det finns många föräldrar och pedagoger idag som nästintill skyr tv och film som undervisningsmedel.

När det gäller just livskunskapsundervisning tydliggör detta arbete att det inte finns någon metod som, med fördel, kan användas rakt av utan att det alltid är av största vikt att välja metod och medel utifrån den grupp man har. Genom att använda Astrid Lindgrens filmer i livskunskapsundervisningen kan en gemensam referensram skapas, och utifrån sekvenser diskuteras i klassen.

Redan på min första arbetsplats var det endast delar av olika slags material som valdes ut, beroende av vilken grupp vi hade. Det finns också en vinning i att variera inledningen till olika diskussioner. Om man alltid till exempel läser en berättelse innan kan det snart bli långtråkigt. Det kan vara positivt att ibland variera sig och visa en film eller en bild. Genom att byta moment i undervisningen tror jag att eleverna lättare hänger med och man undviker att de tröttnar eller ledsnar.

När det var filmvisning på fredagsmyset på fritids satt nästan samtliga bänkade framför den inrullade tv:n. Det spelade inte jättestor roll vad som visades, de ville se ändå. Jag tror ändå att det är av stor vikt att vi som verksamma i skola och på fritidshem lyssnar till vad barnen har för intressen och använder oss av det även i undervisningen. Det får ju givetvis finnas

gränser och jag kan också tycka att utevistelse, fri lek, pyssel och litteraturläsning måste få stor plats i verksamheten. Det behöver ju dock inte utesluta användandet av fler medel.

Den här uppsatsens syfte var att få reda på hur de läromedel som finns i livskunskap idag ser ut och undersöka hur Astrid Lindgrens filmer kan vara ett komplement till dem. Genom min analys av filmerna i förhållande till den forskning som presenterats om livskunskap och barn och ungas tv-tittande har det framkommit att Lindgrens filmer mycket väl kan användas i detta ämne. Jag har presenterat exempel på filmsekvenser som kan inleda diskussioner kring de teman som tas upp i både SET och Hela människan-hjulet. Givetvis finns det fler sekvenser att använda och det går säkert att hitta många olika dimensioner av de teman som ingår i livskunskapsämnet. Genom att jag fått reda på hur livskunskapen vuxit fram, vad forskning säger om barn och ungas tv-tittande och hur Lindgrenfilmerna kan användas i undervisningen uppfyller denna undersökning sitt syfte.

5.3 Fortsatt arbete med Lindgrenfilmerna

I förlängningen hoppas jag kunna hitta ett sätt att få Lindgrenfilmerna integrerade i livskunskapsundervisningen på min framtida arbetsplats. Jag ser fram emot att försöka hitta en metod som fungerar där Lindgrens filmer får finnas med som komplement till de material som finns idag. Skola/fritidshem är en givande kombination att arbeta i och jag ser stora möjligheter att få användning för mitt arbete där. På fritidshemmet är ofta intresset stort för just livskunskap och värdegrund. Den fria leken främjar barnens personliga utveckling och jag har sett stora förändringar på elever jag haft på båda ställena. En fördel med att arbeta med livskunskapen tillsammans med fritidspedagog är att man kan dela upp klassen och ha grupper eller halvklass. Det finns då större möjligheter att se alla och låta alla få komma till tals. Jag ser redan idag ett sådant arbetssätt och det verkar fungera på ett bra sätt. Det blir också en fördel för klassläraren som då kan ha andra lektioner i halvklass med resten av gruppen. Film kan också vara lättare att visa i en mindre grupp för att minska risken för okoncentration och störande moment. Jag tror, och hoppas, att Lindgrens filmer kan få hitta sin plats i undervisningen i dagens skola. Inte bara i livskunskap, utan även i andra ämnen. Varför inte visa en filmsekvens som introduktion till något annat ämne, t.ex. historia? Det finns många historiska företeelser i filmerna som kan vara intressant och roligt att visa för barn i dagens skola. Det samhälle många av karaktärerna lever i är historia för oss idag.

I det stora hela handlar film om upplevelser och intryck. Barn, liksom vi vuxna, tycker om att titta på filmer bara för det stora nöjets skull. Vi söker inte alltid en djupare mening i det vi ser, ibland är det bara tittandet och upplevelsen som är det viktiga. Jag skulle vilja avsluta den här uppsatsen med ett citat från Astrid Lindgren själv:

”Har jag lyckats förgylla en enda dyster barndom så är jag nöjd.”(www.astridlindgren.se)

6 Referenser och referenslista

6.1 Litteratur

Carlgren, Ingrid & Marton Ference (2002). *Lärare av imorgon*. Kristianstad: Lärarförbundets förlag.

Esaiasson, Peter, Gilljam Mikael, Oscarsson Henrik & Wängnerud, Lena (2009). *Metodpraktikan* Upplaga 3:2. Stockholm: Nordsteds Juridik AB.

Forssell, Anna (2005, 5:e upplagan). *Boken om PEDAGOGERNA*. Stockholm: Liber.

Hagborg, Elisabeth, Jonsson, Klara Yvonne & Salmson, Karin (Red) (2010). *Hela människan-hjulet- en samtalsmodell för livskunskap & känsla av sammanhang*. Lund: Studentlitteratur AB

Kimber, Birgitta (2009, 2:a upplagan). *ATT FRÄMJA barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens SET: teori och praktisk tillämpning för pedagoger*. Malmö: Gleerups Utbildning AB

Koivunen, Anu (2008) *FILM och andra rörliga bilder- en introduktion* (Kap Fostran av Jansson, Malena). Stockholm: Raster förlag.

Löf, Camilla (2011) *Med livet på schemat. Om skolämnet livskunskap och den riskfyllda barndomen*. Malmö :Holmbergs.

Orlenius, Kennert (2001) *Värdegrunden- finns den?*. Stockholm: RUNA FÖRLAG AB.

Rönnerberg, Margareta (1987). *EN LEK FÖR ÖGAT- 28 filmberättelser av Astrid Lindgren*. Uppsala: Filmförlaget Margareta Rönnerberg.

Rönnerberg, Margareta (2005). *TV är bra för barn*. Stockholm: Ekerlids Förlag.

Sevéus, Valentin (2010). *Livskunskap på schemat Om skolan, riksdagen och lusten att berätta*. Stockholm: Sevéus & Co.

Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Västerås: Edita.

Svenska språknämnden (2000, 2:a upplagan). *Svenska skrivregler*. Stockholm: Liber AB.

6.2 Elektroniska källor

Sveriges radios hemsida, *Skolverket kritiskt till livskunskap* av Fernando, Arias. Besökt 12 dec 2011.

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=99&artikel=4134077>

Svenska dagbladets hemsida, *Livskunskap får bakläxa* av Balksjö, Jessica. Besökt 12 dec 2011.

http://www.svd.se/nyheter/inrikes/livskunskap-i-skolan-far-baklaxa_6121025.svd

Statens medieråds hemsida, *Småungar & Medier* av Medierådet. Besökt 18 dec 2011.

http://www.statensmedierad.se/upload/Rapporter_pdf/Småungar_&_medier2010.pdf

Skolverkets hemsida Lgr2011. Besökt 10 dec 2011.

<http://www.skolverket.se/publikationer?id=2575>

Astrid Lindgrens hemsida. Besökt 10 dec 2011.

<http://www.astridlindgren.se/>

Svenska Akademiens ordlistas hemsida. Besökt 10 jan 2012

http://www.svenskaakademien.se/svenska_spraket/svenska_akademiens_ordlista/saol_pa_natet/ordlista

6.3 Filmer

Lindgren, Astrid. *Alla vi barn i Bullerbyn* (1986). Regi: Hallström, Lasse. AB Svensk Filmindustri, 90 min.

Lindgren, Astrid. *Bröderna Lejonhjärta* (1977). Regi: Hellbom, Olle. Svensk Filmindustri AB Artfilm, 102 min.

Lindgren, Astrid. *Emil i Lönneberga* (1971). Regi: Hellbom, Olle. Svensk Filmindustri AB, Stella Film GmbH, 98 min

Lindgren, Astrid. *Emil och griseknoen* (1973). Regi: Hellbom, Olle. SF-produktion AB, Artfilm Ab, 96 min.

Lindgren, Astrid. *Lotta flyttar hemifrån* (1993). Regi: Hald, Johanna. Svensk Filmindustri AB Sveriges Television AB Astrid Lindgrens värld, 83 min.

Lindgren, Astrid. *Lotta på Bråkmakargatan* (1992). Regi: Hald, Johanna. Svensk Filmindustri AB, 74 min.

Lindgren, Astrid. *Madicken på Junibacken* (1980). Regi: Graffman, Göran. Svensk Filmindustri, 78 min.

Lindgren, Astrid. *Mera om oss barn i Bullerbyn* (1987). Regi: Hallström, Lasse. AB Svensk Filmindustri, 89 min.

Lindgren, Astrid. *Mästerdetektiven lever farligt* (1996). Regi: Carmback, Göran. Svensk Filmindustri, 85 min.

Lindgren, Astrid. *Pippi Långstrump* Tv-serie i 13 delar (1969). Regi: Lindgren, Astrid, Hellbom, Olle. Nord Art AB, Sveriges Radio AB ca 30 min/avsnitt

Lindgren, Astrid. *Pippi Långstrump på de sju haven* (1970). Regi: Hellbom, Olle. Svensk Filmindustri, Beta-Film, 94 min.

Lindgren, Astrid. *På rymmen med Pippi Långstrump* (1970). Regi: Hellbom, Olle. Svensk Filmindustri, 99 min.

Lindgren, Astrid. *Ronja Rövardotter* (1984), Regi: Danielsson, Tage. Svensk Filmindustri, Sveriges Television, Svenska Ord, 126 min.

Lindgren, Astrid. *Världens bästa Karlsson* (1974). Regi: Hellbom, Olle. AB Svensk Filmindustri, 99 min.

6.4 Otryckta källor

Carle, Jan & Svensson Lennart G (2010). *Att genomföra examensarbete Kommentarmaterial till kurserna LAU370/LAU390/LAU395 inom lärarprogrammet.*